

J.J. Brouwers, eindred., F.A. Gooskens, L.J.J. de Kievith, M.M.M. Rasenberg, I.C.J.M. Roozen, J.A.M. Sniijders, J.W. Veerman en E.C.M. Wagemakers, red., *Het Bredase Begijnhof in veranderende tijden. Een geschiedenis van 750 jaar* (Breda: Stichting Breda's Begijnhof Museum, 2017). 228 p. ill. krtn. ISBN 978-90-823716-1-1. € 23,50.

John Veerman m.m.v. Erik Peters en Hans de Kievith, *Het Begijnhof van Breda. Gebouwen vol geschiedenis* (Utrecht: Uitgeverij Matrijs, 2017). 192 p. ill. krtn. ISBN 978-90-5345-522-7. € 29,95.
E.C.M. Wagemakers e.a., *Congresbundel Begijnenbeweging, gisteren en vandaag. 23 augustus 2017* (Breda 2017). 60 p. ill.

In 2017 herdacht het Begijnhof van Breda het feit dat het 750 jaar voor het eerst wordt vermeld en als instelling sindsdien onafgebroken heeft bestaan. In het *NHJ* van 2016 besprak ik drie eerder door de Stichting Breda's Begijnhof Museum uitgegeven boeken. Ter gelegenheid van het jubileumjaar deed men dat nog eens meer dan dunnetjes over met twee fraai vormgegeven boeken en een – al op de dag van het jubileumcongres beschikbare – congresbundel.¹

De door Jan Brouwers geredigeerde bundel bevat acht bijdragen. Ine Roozen tekent voor 'Een eerste verkenning', een globaal overzicht van de spirituele en kerkelijke geschiedenis van de begijnenbeweging en het begijnhof vanaf het begin in de dertiende eeuw tot de voltooiing, die werd bereikt met het overlijden van de laatste begin in 1990 (7-25). Frans Gooskens graaft wat dieper in zijn bijdrage over het Bredase begijnhof in de middeleeuwen (27-63), waarin hij ingaat op de vroegste vorming van begijnhoven in de Nederlanden en de banden van de heren van Breda met de cisterciënzers in de dertiende eeuw. Maar op basis van literatuur- eon bronnenonderzoek doet hij meer: hij beschrijft de eerste eeuw van het begijnhof, zoals de verhouding met parochie en kapittel, en de inkomsten van de begijnen, die afkomstig waren van eigen werkzaamheden in de textielnijverheid, de ziekenzorg en assistentie in de viering van jaargetijden, en verder uit vermogen in de vorm van renten, cijzen en huizen. Uit diverse bronnen – vooral het jaargetijdenregister – destilleerde hij ook het dag- en weekritme en de jaarindeling van de begijnen. Op basis van een lijst van 153 begijnen tot 1535 én de bij de opgravingen van 1994 teruggevonden 140 graven gaat hij na wat hun afkomst, herkomst en leeftijd was: het merendeel was afkomstig uit de middengroepen, uit Breda en omliggende plaatsen.

Jac. Sniijders verdiept zich al een tijd in de economische geschiedenis van het begijnhof na de verplaatsing van het voorplein van het Kasteel naar de huidige locatie in 1535. Hij reconstrueert hier (65-95) de bouw van de nieuwe huisjes en de omringende muren, de lotgevallen tijdens de Opstand, de resultaten van het archeologisch onderzoek in 2012 en de verdere lotgevallen – vooral juridische conflicten en de gevolgen van politieke en militaire ontwikkelingen – tot aan 1795. Tijdens deze periode moesten de begijnen hun kerk – de oude Wendelinuskapel uit de vijftiende eeuw – overdragen aan de Waalse gemeente en genoeg nemen met een huiskerk op het hof. Ook Sniijders besteedt aandacht aan het leven van de begijnen door in te zoomen op een familie die er vier leverde. Beheerder Martin Rasenberg – thans de enige man op het hof – beschrijft vervolgens de ontwikkelingen tot 1972 (97-137). Ook hij belicht eigendoms kwesties, de politieke wisselingen, de koninklijke bezoeken, de achtereenvolgende meesteressen en pastoors, de bouw van de nieuwe begijnenkerk en de nieuw- en verbouw van de huizen. In 1870 kende het begijnhof zijn hoogtepunt met 51 begijnen. Het hof was toen veranderd van een relatief welvarende instelling naar een instelling voor dochters van veelal arme boeren die noodgedwongen slechts een sober leven konden leiden. Na 1900 zette een getalsmatige neergang in. Geprobeerd werd het tij te keren door de begijnen toe te staan in de stad hulpverlenend werk (gezinszorg) te verrichten. In 1949 werd de laatste begijn geprofest en in 1972 stierf de laatste meesteres.

Stichtingsvoorzitter Ed Wagemakers schetst de laatste vijftig jaar, waarin het begijnhof van een verwaarloosde en onderkomen staat werd opgekrikt naar het huidige pareltje in de stad (139-175). De laatste begijnen en de huursters woonden in bouwvallige huisjes zonder verwarming, waterleiding of toilet. De financiële nood was hoog en de situatie rond het beheer onduidelijk. Er

¹ Zie *Noordbrabants Historisch Jaarboek* 33 (2016) 212-214.

werd een informele beheersstichting opgericht, die in 1969 van statuten werd voorzien die het begijnhof als 'private kerkelijke rechtspersoon' bij de tijd brachten. Wagemakers beschrijft de bestuurlijke perikelen en de situatie rond de laatste pastoor. Een statutenwijziging in 2002 en een nieuw bestuur brachten vervolgens de *Schwung* erin die de laatste jaren zoveel vruchten heeft afgeworpen. Nog altijd is echter de verhouding met het bisdom gecompliceerd, zoals Wagemakers niet onder stoelen of banken steekt: de eeuwenoude strijd tussen autonomie en kerkelijke bemoeizucht is nog niet beëindigd – ook al is er in 2015 een leefbaar compromis bereikt. Opeenvolgende restauraties en een actieve betrokkenheid van de uitsluitend vrouwelijke bewoonsters van de 31 begijnenwoningen garanderen nu dat het begijnhof er na 750 jaar materieel en immaterieel goed voorstaat.

Drie thematische bijdragen besluiten het boek: Martin Rasenberg gaat nog eens in op de achtergronden van het ontstaan van het begijnhof in de dertiende eeuw, vooral in relatie tot de heren en vrouwen van Breda (177-183). Archeologen Hans de Kievith en Erik Peters geven een mooi en compleet verslag van het archeologisch onderzoek naar het middeleeuwse begijnhof op het Kasteelplein en het aangrenzende deel van het Valkenberg in 1994-1996 (185-203). Daarbij werden delen van de begijnhofkerk (met 140 graven), de bestrating, ommuring en omgrachting, en negen gebouwen teruggevonden. Samen geven ze een opmerkelijk volledig beeld van dit eerste begijnhof. Bouwhistoricus John Veerman besluit met een korte weergave van zijn bouwhistorisch onderzoek naar het huidige complex, vanaf de in 1440 gestarte maar al spoedig stopgezette bouw van klooster met als kern de Wendelinuskapel (205-219). Voor het in de zestiende eeuw gebouwde begijnhof werden deze en andere gebouwen hergebruikt, waaronder een toren van de veertiende-eeuwse stadsmuur. De kwaliteit van sommige van de talrijke afbeeldingen in deze bundel laat te wensen over: de resolutie van digitale afbeeldingen is echt iets om rekening mee te houden!

De al genoemde John Veerman mocht vervolgens uitpakken in een door de Stichting Matrijs uitgegeven boek waarin hij, samen met de bovengenoemde archeologen, de bouwhistorie en archeologie van het oude en nieuwe begijnhof volledig uit de doeken doet. Ook in dit boek vinden we weer een weergave van de geschiedenis van het hof, veel dezelfde foto's van gebouwen, documenten en objecten, maar een en ander wordt nog verder uitgediept, onder meer door vergelijking met de Vlaamse begijnhoven. Ook in dit boek is een verslag opgenomen van de opgravingen op het Kasteelplein (43-59), maar nu opgeschreven als een doorlopende bouwgeschiedenis. Ingeleid door een prachtig hoofdstuk dat de transformatie van Breda onder graaf Hendrik III en de invloed van de Renaissance in de jaren 1520 beschrijft – met de bouw van het paleis, de vernieuwing van de Onze-Lieve-Vrouwekerk met de Prinsenkapel, het afstoten van de heerlijke Herberghe en de sloop van Huis Valkenberg (61-75) – volgt de geschiedenis van de verhuizing van het begijnhof naar de nieuwe locatie. Dertig begijnen streken neer in deels herbestede, deels nieuw gebouwde panden, waaronder het klooster van Johanna van Polanen, de Wendelinuskapel uit 1446 (thans Waalse kerk) en overblijfselen van de stadsmuur, die Veerman tekent, beschrijft en analyseert (77-109). Ook de zeventiende- en achttiende-eeuwse bouwkundige ingrepen worden in detail bestudeerd, waaronder de voormalige huiskerk (111-137). Het hoofdstuk over de negentiende en twintigste eeuw (139-163) beschrijft de bouw van een nieuwe poort (1830), de kerk (1836-1838), de ingrijpende verbouwingen van de huisjes, de uitbreiding van het hof in 1863 met het zogeheten Kleine Hof, bestaande uit negen woningen, de bouw van de pastorie (1886) en de latere restauraties. In 1953 en omstreeks 1980 werd de poort andermaal vervangen. In een epiloog geeft Veerman een boeiend inzicht in de methoden en technieken van zijn bouwhistorisch onderzoek (165-178).

Anders dan de meeste bijdragen in de hiervoor besproken bundel is deze uitvoerige studie een stevig wetenschappelijk product. Duidelijk is ook dat er inmiddels de nodige overlap, herhaling en ook wel redundantie is ontstaan tussen alle uitgaven van de laatste jaren. Het is nu dan ook zaak dat er nieuw wetenschappelijk onderzoek in gang wordt gezet, vooral om de geschiedenis van het Bredase begijnhof in de zeventiende en achttiende eeuw verder uit te diepen. Dat kan op basis van de ruim voorhanden zijnde bronnen over inkomsten, uitgaven en bezit. Vergelijking met andere geestelijke instellingen zoals hofjes en gasthuizen in de Republiek en wellicht daarbuiten biedt de

kans de plaats van het Bredase hof in het politieke, spirituele en charitatieve landschap te verhelderen. Een andere conclusie die na het lezen van beide boeken overblijft: het is eigenlijk niet goed te begrijpen dat het Bredase begijnhof niet is of wordt toegevoegd aan de dertien Vlaamse begijnhoven die samen UNESCO-werelderfgoed vormen.

De Stichting Begijnhof zoekt naar inspiratie voor de toekomst door aansluiting te zoeken bij de recent heroplevende begijnenbeweging in Europa. Ook nu kiezen vrouwen op enig moment in hun leven, al dan niet na een eerder huwelijk, voor het leven in een religieus geïnspireerde woongemeenschap. Tijdens het op 23 augustus 2017 in de Waalse kerk gehouden congres 'Begijnenbeweging, gisteren en vandaag' kwamen daarom, naast historische inleidingen door begijnenspecialist Walter Simons en spiritualiteitshistoricus Charles Caspers, ook enkele vertegenwoordigsters van de hedendaagse begijnenbeweging uit Italië, België en Duitsland aan het woord. Hun voordrachten werden gebundeld, voorafgegaan door een inleiding door voorzitter Wagemakers. Simons verzorgde een fraai overzicht van de historische begijnenbeweging in Europa en in de Nederlanden en Caspers sprak op basis van de *vita* van Juliana van Cornillon (1192-1258) en de begijnenbrief van Geert Grote (1340-1384) over de inspiratiebronnen van de begijnen.

Dit congres was lang niet de enige activiteit die de Stichting Begijnhof Breda in 2017 organiseerde: tal van culturele en publieksactiviteiten vulden het jaarprogramma. Het bestuur verdient ieders bewondering en steun voor de manier waarop zij het eeuwenoude religieuze en culturele erfgoed van het Bredase begijnhof in materiële en immateriële zin toekomst en betekenis geven. Het historiografisch fundament ligt er; nu verder bouwen.

Arnoud-Jan Bijsterveld